

Giedrius Čekuolis*

Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija

Lietuva NATO plėtros kontekste

Straipsnis skirtas Lietuvos integracijos į NATO proceso aplinkybių bei problemų analizei. Jame apžvelgiamas Lietuvos euroatlantinės integracijos kelias, priežastys, lėmusios palankius Lietuvai 2002-ųjų lapkritį vykusio NATO Prahos viršūnių susitikimo rezultatus, aptariami NATO plėtrą veikę veiksniai bei jų tarpusavio sąveika: bendra geopolitinės situacijos Europoje raida, Lietuvos pastangos gauti kvietimą į narystę. NATO plėtros kontekste apžvelgiama Lietuvos saugumo politika, santykiai su Rusija, taip pat Rusijos kaip specifinio ir ypatingo faktoriaus poveikis NATO plėtros procesams. Pabaigoje trumpai paminėti „po Prahos“ periodo Lietuvos užsienio politikos uždaviniai ir prioritetai.

Prahos viršūnių susitikimas ir Lietuva

Prahos NATO viršūnių susitikimo rezultatai, o būtent Lietuvos pakvietimas į narystę Šiaurės Atlanto sutarties organizacijoje bus visiškai įvertintas, suvoktas ir išanalizuotas tik tada, kai praeis tam tikras laiko tarpas, tačiau ir šiandien džiūgaudami jau galime daryti pirmuosius apibendrinimus. Pakvietimas reiškia galutinį Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimą. Pakvietimas reiškia, kad Lietuva galutinai įsitvirtina Vakarų valstybių bendrijoje kaip vieninga ir laisva Europos dalis, kad nebebūsime blaškomi besikeičiančių Rytų–Vakarų vėjų. Mes visiems laikams išeiname iš „artimojo užsienio“ sąvokos zonos ir įgyjame naujas, didesnes ir realias galimybes plėtoti draugiškus lygiateisius santykius su kaimynais. Pakvietimas Lietuvai reiškia visiškai naują saugumą ir stabilumą, kurie leis mums sukonzentruoti dėmesį ir jėgas, padės greičiau spręsti ekonominius, socialinius, ekologinius ir kitus klausimus.

Pakvietimas taip pat reiškia darbą. Didžiulį, sunkų kasdieninį darbą, užtvirtinant Lietuvos buvimą Vakaruose. Darbą naujoje šeimoje pagal naujosios šeimos taisykles. Jei esame nauja sistemos dalis, pakvietimas – tai ir atsakomybė ne tik už save, bet ir už visos Europos ateitį.

Atsikratant *special case* etiketės:

Lietuvos euroatlantinės integracijos kelias iki Prahos

Vertindamas Lietuvos nueitą integracijos į NATO kelią iki Prahos sprendimų, drįščiau teigti, kad didžiausias paskutiniųjų dvylikos metų laimėjimas yra toks, kad Lietuva bei kitos Baltijos valstybės geopolitinio saugumo srityje netapo taip vadi-

* *Giedrius Čekuolis* – Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos sekretorius, Vyriausiasis Lietuvos integracijos į NATO koordinatorius. Adresas: J. Tumo-Vaižganto 2, 2600 Vilnius, tel. 8-5-2362412, e-paštas: giedrius.cekulis@urm.lt

namu „ypatingu atveju“ (angl. special case). O tokia galimybė buvo labai reali. Daugelis politikų, diplomatų ir politologų Europoje ir JAV kalbėjo, kad BV narystė NATO gali destabilizuoti saugumą Baltijos regione bei Europoje. Buvo atkreipiamas dėmesys į ypatingą Rusijos jautrumą šiuo klausimu, kadangi Lietuva, Latvija ir Estija 50 metų buvo inkorporuotos į SSSR sudėtį (nesvarbu, kad neteisėtai!). Tačiau mūsų natūralus siekis turėti tokį patį saugumą (grindžiamą NATO ir ES) kaip ir kitos naujosios Europos demokratijos gali labiau suerzinti neprognozuojamą Rusiją. Lietuvos diplomatai su mums klijuojama „ypatingo atvejo“ (angl. special case) etikete nuosekliai kovojo, nes kitos alternatyvos tiesiog nebuvo. Lietuvos užsienio reikalų ministras Antanas Valionis savo kalboje NATO Parlamentinės Asamblėjos sesijoje Vilniuje 2001 metų gegužės 29 dieną sakė: „kai kalbame apie „ypatingo atvejo“ (angl. special case) diskusijas, tai mes sutinkame, kad Vilnius yra tikrai „ypatingas“ (angl. special), nes mes jaučiame „ypatingą“ silpnybę krepšiniui. Bet, atvirai kalbant, mums Lietuvoje jau bloga nuo „ypatingo atvejo“ (angl. special case) etiketės klijavimo NATO plėtos kontekste. Ar mes (Baltijos valstybės – G.Č.) esame „ypatingas atvejis“, nes taip pat išpažįstame tuos pačius fundamentinius politinius principus, t.y. įstatymų viršenybę, pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms, demokratinę politinę sistemą, politinį pliuralizmą, civilinę visuomenę bei rinkos ekonomiką? <...> Kalbėkime atvirai. Vienintelis „ypatingas“ dalykas šiuo atveju yra toks, kad egzistuoja anachronistinė baimė, kad kai pakvies Baltijos šalis į NATO, bus peržengta mitologinė raudonoji linija. Tačiau mes matome tai kitaip: Baltijos valstybių pakvietimas reikštų istorinio teisingumo pergalę, teisėtos vietos Europos reikaluose suteikimą trims tautoms, kurių likimai buvo tragiškai paženklinti Molotovo–Ribentropo pakto, vėliau sovietinės aneksijos ir Jaltos“.

Kodėl laimėjome, kodėl netapome Europos „pilkąja zona“ – „ypatingu atveju“? Viena pagrindinių priežasčių laikyčiau tai, kad per dvylika nepriklausomybės metų sugebėjome įrodyti NATO nariams, kad Lietuvos, o taip pat Latvijos bei Estijos valstybių veiksmai yra prognozuojami. Bendradarbiaujant numanomas elgesys visuomet kelia partnerių pasitikėjimą ir saugumo jausmą. Įrodėme, kad mūsų vakarietiška orientacija yra negrįžtama, kad nebeatsirasime daugiau kur nors NVS erdvėse. Mūsų nuoseklumą puikiai iliustravo ir tai, kad per dvylika nepriklausomybės metų turėjome bene vienuolika „visokių spalvų“ vyriausybių, tačiau Lietuvos užsienio politikos kryptys ir prioritetai išliko nepakitę.

Laiko faktorius taip pat labai svarbus. Laiko, žinoma, reikėjo tam, kad keistūsi politinis, ekonominis kontekstas, tačiau jo reikėjo ir tam, kad keistūsi mūsų partnerių Vakaruose mąstymo stereotipai. Vienos NATO nedidelės valstybės ambasadorius dar prieš keletą metų man sakė: „Žinote, kokia yra pagrindinė jūsų (t.y. Baltijos valstybių) problema? Ogi tai, kad didžiąjai daugumai europiečių kelionė į Lietuvą, Latviją ir Estiją vis dar yra nuotykis“... Ir kolega teisus. Puikiai prisimenu per pirmąją „Vilniaus devintuko“ konferenciją 2000 metų gegužę ar net ir per 2001 metų gegužės NATO Parlamentinės Asamblėjos sesiją Vilniuje nuoširdžiai nustebusius užsienio svečius – Vilniuje veikia mobilus telefono ryšys! Vilniuje yra gerų restoranų ir kavinių, Lietuvoje skanus alus! Tai nežinojimo ar beveik nieko nežinojimo fenomenas – per penkiasdešimt sovietijos metų mus buvo paprasčiausiai pamiršę. Nerimas dėl naujųjų kandidatų buvo jaučiamas ir Lietuvos integracijos į euroatlantines struktūras kontekste: kas jie, tie lietuviai, kokią užsienio politiką vykdys, ar nebus tie baltai savotiškais „Che Guevarromis“, ar bus pajėgūs kurti solidžią, ramią ir atsakingą užsienio politiką su kaimynais. Reikėjo laiko į tuos klausimus atsakyti, ir atsakyti darbais, o ne deklaracijomis. Prahos viršūnių susitikimas parodė, kad

mums pavyko tai padaryti. Įrodėme. Įtikinome. Gal tada tie dvylika metų atrodo ne toks jau ilgas laiko tarpas, jei žiūrime iš „po Prahos“ aukštumų. Nors esu įsitikinęs, kad garsioji minėto ambasadoriaus frazė – „going to the Baltics is still an adventure“ – lieka mums iššūkiu ir ateičiai.

Pozityvi Lietuvos santykių su Rusija raida, konstruktyvi Vilniaus politika Maskvos atžvilgiu turėjo didžiulę teigiamą reikšmę Lietuvos euroatlantinės integracijos siekiams. Sklandžiai iš Lietuvos išvesta sovietinė kariuomenė, pasirašytos tarpvalstybinės sutartys, vystoma prekyba, dešimtys bendradarbiavimo projektų, Kaliningrado tematikos „internacionalizavimas“, Europos Sąjungos atkreiptas dėmesys – visa tai pakėlė Lietuvos prestižą NATO šalių akyse. Mano galva, galima pakankamai pagrįstai sakyti, kad Lietuva Baltijos valstybių tarpe suvaidino lokomotyvo vaidmenį, nes įtikino NATO valstybes, kad mokame kalbėtis su Rusija, naudojame civilizuotą, vakarietišką žodyną. Vienos didelės NATO valstybės gynybos ministras vakarienių metu dar 2002 metų pavasarį man yra prisipažinęs, kad NATO buvo kiek nerimaujama, kad baltai, priimti į NATO, nepradėtų kaip maži vaikai rodyti Rusijai liežuvį... Dabar jau įrodėm, kad esame dvigubai atsakingi: ir kaip būsiami NATO nariai, ir kaip amžini Rusijos kaimynai, kad geri santykiai su Rusija yra mūsų tikras interesas, ne politinis šou. Rusija juda lėčiau, yra vis dar sunkiai prognozuojama, nešanti savo po imperinių kompleksų našta, tačiau tai tik fonas, kuriame ryškiau atsiskleidė Lietuvos politikos Rusijos atžvilgiu konstruktyvumas bei pragmatiškumas. Šiame straipsnyje dar atskirai analizuosime Lietuvos saugumo politikos santykius su Rusija.

Didelę reikšmę ne tik Lietuvos NATO integracijai, bet ir visam plėtros procesui turėjo 2001 metų rugsėjo 11-osios teroristiniai aktai. Pradžioje būta tam tikros sumaišties bei nepamatuoto nerimo kai kurių NATO naujokių tarpe – ar išliks NATO plėtra JAV administracijos bei kitų NATO narių vyriausybių prioritetu naujų XXI amžiaus grėsmių bei iššūkių fone? Lietuva nuo pat pradžių pademonstravo savo politinį solidarumą bei praktiškai padėjo kovoti su tarptautiniu terorizmu. JAV teigiamai įvertino Lietuvos užimtą aišką poziciją antiteroristinėje koalicijoje, ryžtingus Lietuvos vadovų pasisakymus, greitą teigiamą atsakymą į JAV prašymą išduoti jos lėktuvams ilgalaikį diplomatinį leidimą skrydžiams per Lietuvos Respublikos oro erdvę, Lietuvos karo medikų bei kitų pajėgų dalyvavimą misijose. Prezidento George'o Busho 2001 metų rugsėjo 26 dienos laiške Lietuvos prezidentui Valdui Adamkui sakoma, kad geriausias pasirengimas narystei NATO yra tai, ką Lietuva jau ir daro – elgiasi kaip (NATO) sąjungininkė. Šiandien galima teigti, kad teroristiniai aktai JAV turėjo atvirkštinį nei norėjo jų autoriai efektą: jie politiškai sutelkė ir pagreitino NATO plėtros procesą, sudarė geras galimybes išplėstam NATO–Rusijos bendradarbiavimui, o tai padėjo Lietuvai bei kitoms Baltijos šalims greičiau nusikratyti „ypatingo atvejo“ (angl. *special case*) etiketės.

NATO plėtros proceso veiksniai ir jų tarpusavio sąveika

Sprendimas dėl NATO plėtros visada buvo politinis. Tačiau pats plėtros procesas turi daug sudedamųjų dalių bei veiksmų: tai politinė NATO valia plėstis, bendra geopolitinės padėties pasaulyje raida, vakarietiškos šalių kandidačių vertybinės orientacijos, V–10 proceso eiga, vidaus politikos reformos, ūkio raida, karinių pajė-

gų plėtojimas ir vystymo planai, Narystės veiksmų planai, Partnerystės taikos labui programos, mūsų administraciniai gebėjimai, korupcijos lygis ir t.t. Trumpai tariant, tai daugybė klausimų. Vienų iš jų raida nuo šalių kandidačių valios nepriklausė, bet veikė plėtros procesą, kitos naujokės privalėjo pačios išspręsti taip vadinamus „namų darbai“. Tinkamas namų darbų atlikimas negarantavo narystės Aljanse, tačiau tampriai siejosi su NATO politine valia plėstis ir atvirksčiai.

Kalbant apie Vakarų šalis, reikia pastebėti, kad NATO plėtra nėra tik altruistinis žygdarbis. Išplečiama taikos ir stabilumo zona, pripažįstanti Vakarų civilizacijos vertybes. Tuo pačiu plečiama Vakarų įtakos zona. NATO stiprėja, didėja visų jos narių – senų ir naujokų – saugumas. Užbaigiamas vieningos, saugios ir laisvos Europos sujungimo procesas po Vakarų demokratijų vėliava. NATO generalinis sekretorius lordas Robertsonas Čikagos užsienio ryšių taryboje kalbėjo apie Aljanso plėtros būtinybę: „Pirmiausia NATO plėtra tai ne vienos pusės karinių pajėgumų akumuliacija prieš kitą pusę. Šiandien nėra tos „kitos pusės“. Šiandieninis NATO plėtros kontekstas – tai bendruomenės kūrimas (angl. community building), tai skirtumų, kurie vis dar yra Europoje, įveikimas. Tai daugiau saugumo ir stabilumo visai Europai. Europa niekada nebus tikrai stabili, jeigu išliks pasidalijimas tarp pasiturinčių, savimi pasitikinčių Vakarų bei mažiau pasiturinčių, mažiau savimi pasitikinčių Rytų. Paprasčiausiai negalima laikyti pusę Europos per nuotolį. Ir leiskite man aiškiai pasakyti: tai apima kiekvieną demokratišką Europos valstybę. Naujoje XXI amžiaus Europoje geografija daugiau negali būti likimo sprendėja“.¹ Žymus politologas Zbigniewas Brzezinski, kalbėdamas Vilniaus grupės premjerų susitikime Bratislavoje 2001-05-11, pabrėžė: „NATO plėtra negali būti vertinama vien tik karinės naudos kriterijais, nors aišku, kad kiekvienas Aljanso narys privalo įnešti savo indėlį į bendrą saugumą. Tačiau jau pati savaimė NATO plėtra sustiprina Europos bendrą saugumą, nes pašalina geopolitiškai dviprasmiškus regionus“. NATO valstybių vadovų susitikime JAV 1999-04-23–24 buvo priimta garsioji „Vašingtono deklaracija“, kuria Aljanso valstybės patvirtino, kad tęs NATO „atvirų durų politiką“ ir po pirmojo plėtros etapo: „Mūsų Aljansas lieka atviras visoms Europos demokratijoms, nepriklausomai nuo jų geografinės padėties, kurios nori ir gali prisiimti narystės įsipareigojimus, ir kurių priėmimas sustiprintų visos Europos saugumą ir stabilumą“².

Taigi Aljanso politinė valia tęsti plėtrą buvo akivaizdi. Tačiau, nepaisant oficialių NATO valstybių įsipareigojimų „atvirų durų“ politikai, jautėsi, kad entuziazmas plėtrai tuoj po Vašingtono aukščiausio lygio susitikimo kiek prablėso. Tam buvo priežasčių: tik ką įvykęs pirmasis plėtros etapas, noras palaukti, neskubėti, pažiūrėti, kaip seksis naujiesiems nariams. Kai kurios NATO Europos valstybės jau jautė, kad patenkino savo saugumo stiprinimo uždavinius, o antrosios bangos kandidatai nebuvo tokie patrauklūs – kariniai pajėgumai arba nedideli, arba dideli, bet katastrofiškos būklės – tikras sovietinio tipo palikimas. Nemažai dėmesio atitraukė ir Balkanų krizė. Baltijos valstybės kratėsi „ypatingo atvejo“ (angl. special case) etikečių bei vadavosi nuo kitų, anksčiau minėtų „laiko faktoriaus“ paveiktų stereotipų. Dabar, vertinant retrospektyviai, plėtros procesas nuo 1999 metų vasaros iki 2001 vasaros atrodo logiškas ir netgi pakankamai dinamiškas, tačiau tada buvo tam tikro nerimo ir neaiškumo. Kandidatės svarstė, kaip išlaikyti Aljanso plėtros klausimą prioritetu

¹ Lord Robertson, „NATO's Challenges: Illusions and Realities“ Chicago Council on Foreign Relations, 2001-06-19.

² The Washington Declaration, NATO press release, april 23, 1999.

NATO valstybių sostinėse, NATO nariai svarstė kaip išlaikyti NATO „atvirų durų“ (angl. open door) politiką patikimą, sutvirtinti ją tam tikru turiniu. Taip gimė V–9, pradžioje Vilniaus devintukas, vėliau, įsijungus Kroatijai, tapo Dešimtuku – valstybių NATO kandidačių politinio solidarumo ir bendradarbiavimo politika. Taip gimė Narystės veiksmų planai šalims kandidatėms, t.y. konkretūs namų darbai, kuriuos kandidatės įsipareigojo atlikti ir apie kuriuos kalbėsime kiek vėliau.

Drįsčiau teigti, kad pradžioje V–10 procesą dauguma NATO sostinių sutiko skeptiškai. Žurnalistai V–10 pakrikštijo kaip NATO plėtros „didžiojo sprogingo“ (angl. the big bang) scenarijų. Diplomatinuose sluoksniuose buvo būgštaujama, kad tokia plėtra sukels nereikalingą įtampą, pablogins santykius su Rusija. Pradžioje ir pačių Vilniaus dešimtuko dalyvių entuziazmas buvo nevienodas. Visi lyg ir „už“, tačiau kai kurių V–10 šalių aukštųjų diplomatų galvose dar buvo minčių „prasmukti po viena“. Iš kitų girdėjosi nusiskundimų – kam mums tie baltai kaip girmos po kaklu... Vis tik pirmosios Vilniaus konferencijos sėkmė 2000 metų gegužę buvo didžiulė. Kandidatės pademonstravo sugebėjimą dirbti kartu, komandoje. Vilniaus deklaracijoje buvo aiškiai suformuluoti V–10 tikslai: vieningos, nedalomos ir laisvos Europos sukūrimas, NATO – saugumo ir stabilumo Europoje bei Amerikoje pagrindas. Vilniaus deklaracija baigiama kvietimu Aljanso valstybių vadovus vykdyti Vašingtono viršūnių susitikimo pažadą sukurti vieningą ir laisvą Europą. Vilniaus konferencijos proga prezidentui Valdui Adamkui JAV prezidentas George'as W. Bushas atsiuntė sveikinimo laišką, kuriame pažymėjo, kad remia į Vilnių susirinkusius lyderius, kurie aptaria NATO vaidmenį Europos ateičiai. „JAV saugumas yra neatskiriamas nuo Europos saugumo, ir stiprus NATO yra saugumo pagrindas“ – teigiama laiške. Vilniaus konferencijoje kalbą pasakė NATO generalinis sekretorius lordas Robertsonas, ją plačiai aprašė užsienio spauda. Nors ir pirmasis blynas, jis tikrai nebuvo prisvilęs ir tai nulėmė tolesnę Vilniaus proceso eigą. Svarbiausi minėtini renginiai: 2001 metų gegužę įvyko V–10 premjerų susitikimas Bratislavoje, 2001 metų liepą užsienio reikalų ministrai susitiko Taline, 2001 metų spalio mėn. – Slovėnijoje, 2002 metų gruodį premjerai susitiko Bukarešte, 2002 metų liepą premjerai susitiko Rygoje. Galima drąsiai teigti, kad Vilniaus dešimtukas įnešė svarų indėlį į NATO plėtros procesus, NATO sostinėse padėjo išlaikyti diskusijas plėtros klausimais. Kartu V–10 procesas patvirtino, kad kandidatės gali kartu dirbti, jos yra solidarios. Kandidačių vertinimo pagrindas liko individualus, priklausomas nuo individualių pastangų atlikti kiekvienos „namų darbus“.

JAV pozicija, lyderės pozicija labiausiai skatino NATO plėtrą tiek pirmame, tiek antrame etape. JAV prezidento kalba Varšuvoje 2001 metų birželio 15 dieną leido aiškiai suprasti, kad JAV administracija jau padarė strateginius sprendimus dėl tolesnės Aljanso plėtros. Tai buvo kalba apie Europos ateitį, apie Europos suvienijimo projektą: „Aš atvykau į Europos centrą kalbėti apie Europos ateitį, kai kas vadina tai „rytais“, bet Varšuva yra arčiau Airijos negu Uralo. Taigi atėjo laikas baigti kalbėti apie Rytus ir Vakarus. Jalta užtvirtino ne natūralų padalijimą, Jalta padalijo civilizaciją. <...> Daugiau nebus jokių Jaltų, jokių Miunchenų, <...> visos naujosios Europos demokratijos nuo Baltijos iki Juodosios jūros privalo turėti vienodą teisę į saugumą ir laisvę ir teisę jungtis į Europos institucijas kaip ir senosios Europos demokratijos <...>. Kitais metais NATO valstybių vadovai susirinks Prahoje. Jungtinės Valstijos kartu su savo sąjungininkais bus pasirengusios padaryti konkrečius, istorinius sprendimus dėl NATO plėtros“³.

³ „No more Munichs. No more Yaltas – lift up your hearts“ – Remarks by the President in address to faculty and students of Warsaw University, June 15, 2001.

Taiigi JAV 2001 metų birželio 15 dieną apsisprendė dėl didelės NATO plėtros. Ši JAV prezidento kalba išjudino diskusijas ir Europoje. Stiprios plėtros (angl. robust enlargement) scenarijus pamažu tapo vyraujančiu ir Europoje. Prancūzijos prezidentas Jaques Chirac, lankydamasis Baltijos valstybėse, nedviprasmiškai pasisakė už Lietuvos, Latvijos ir Estijos pakvietimą į NATO, teigiami pokyčiai vyko ir Vokietijos Bundestage. Tradiciškai tvirtai mus parėmė Danija bei naujosios NATO narės – Lenkija, Čekija bei Vengrija. Praktiškai įvyko tai, ką kvietė padaryti Z. Brzezinski savo garsiojoje kalboje V–10 premjerų konferencijoje Bratislavoje 2001 metų gegužės 11 dieną: „NATO plėtra neturi būti nei „rašybos pratybos“ (angl. book-keeping exercise), nei biurokratizuotas „atspėk kas?“ žaidimas, nei politinis turgus <...>. Atėjo laikas užbaigti neapibrėžtą, neaiškų etapą“.

Manau, kad galima teigti, jog rugsėjo 11-osios teroristiniai aktai praktiškai paspartino diskusijų baigtį (šioms iš esmės ir neįsibėgėjus), reikia ar ne plėsti NATO. Įvykiai konsolidavo bei pagreitino po G. Busho kalbos Varšuvoje prasidėjusias pozityvias tendencijas NATO plėtros klausimais. Daugumai tapo galutinai aišku, kad plėtra būtina. Diskusijos iš politinio lygmens persikėlė į kitą, taip pat labai svarbų, techninį lygmenį – kaip kandidatės vykdo savo metines narystės programas, kaip vyksta karinių pajėgų bei kitos reformos.

Lietuva po rugsėjo vienuoliktosios elgėsi ryžtingai, politiškai ir praktiškai pademonstravo savo solidarumą su JAV, elgėsi pagal principą „veik kaip Aljanso narys“ („act as an ally“). Remdamasis savo to meto susitikimais su JAV diplomatais Vilniuje, Briuselyje, Vašingtone ir kitur, galiu teigti, kad Lietuva buvo įvertinta ir už tai, kad demonstravo optimistiškesnę nei kai kurie kiti kandidatai nuomonę dėl NATO plėtros perspektyvų globalios antiteroristinės kampanijos laikotarpiu. Mes parodėme, kad tikime, jog NATO plėtra buvo ir lieka JAV administracijos darbotvarkėje, kad prasidėjęs naujas JAV–Rusijos bendradarbiavimo etapas kovoje prieš terorizmą nesumažins Lietuvos ir kitų Baltijos šalių integracijos į Aljansą galimybių. Beje, toks galvojimas nebuvo paremtas vien tikėjimu, bet ir informacija, žiniomis, bendradarbiavimu su JAV ir kitų NATO valstybių diplomatais bei politikais. Teisinga, kaip parodė tolesnė įvykių raida, buvo ir situacijos analizė apie tai, kad teroristiniai išpuoliai JAV turėtų skatinti plėtrą, kadangi padėtų užtikrinti stabilumą platesnėje erdvėje bei praktišką, realų bendradarbiavimą kovoje prieš terorizmą. Tuo sudėtingu laikotarpiu buvo svarbu nesustoti (taip ir buvo padaryta), tęsti mūsų pasirengimą narystei, įskaitant ir 2 % BVP gynybos finansavimui išlaikymą, užimti aktyvią, tačiau be virtualių politinio šou elementų, poziciją antiteroristinėje kampanijoje, susieti ją su NATO dienotvarka.

NATO užsienio reikalų ministrų susitikimas Reikjavike 2002 metų gegužės 14–15 dienomis pratęsė pozityvias plėtros tendencijas. Priimtas NATO Reikjaviko komunikatas pasižymėjo konkretumu, jame atspindėta ne tik Aljanso narių politinė valia, bet ir (o tai labai svarbu!) konkretūs plėtros veiksmai. Šeštame komunikato paragrafe sakoma: „Prahos viršūnių susitikime š.m. lapkritį NATO valstybių ir vyriausybės vadovai pradės kitą NATO plėtros etapą. Jie patvirtins Aljanso įsipareigojimą išlikti atviru naujiems nariams bei stiprinti saugumą euroatlantinėje zonoje“⁴. Reikjavike buvo nutarta, kad pakviestiesios šalys Prahoje įstos į Aljansą vienu me-

⁴ Final Communiqué. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, Reykjavik, 14th of May, 2002.

tu, prieš kitą NATO viršūnių susitikimą. Komunikate taip pat buvo sakoma, kad pakviestų kandidatų stojimo protokolai turi būti pasirašyti ne vėliau nei 2003 metų pavasarį. Taip pat buvo sutarta, kad toliau bus vykdomos Narystės veiksmų programos (NVP, angl. MAP – membership action plans) ir jos bus panaudotos, kad palengvintų pakviestųjų integraciją į NATO struktūras. Politinę NATO valstybių valią plėtrai parodė ir tas faktas, kad Reikjavike šalims kandidatėms nebuvo iškelti kokie nors papildomi kriterijai, to kiek bijojome. Buvo patvirtintas NVP, Partnerystės tiksluose bei kitur užfiksuotas uždavinių įgyvendinimas, numatytas iki ir po Prahos viršūnių susitikimo.

Rusijos įtaka NATO plėtros procesui

Reikia iškart pripažinti, kad Rusijos įtaka NATO plėtros procesui visada buvo didelė. Tai logiška, nes Rusija buvo ir bus „sunkiasvoris“ geopolitinis žaidėjas. Rusija niekada neturėjo ir neturės veto teisės NATO plėtros sprendimams, tačiau netiesioginė įtaka buvo jaučiama. Tarptautinėse konferencijose, konsultacijose ir derybose nuolat buvo keliamas klausimas – kaip padaryti, kad Rusija, plečiant NATO, jaustųsi patogiai, kad „išsaugotų savo veidą“? Laikotarpis nuo pirmojo plėtros etapo 1999 metų iki 2001 metų vidurio buvo labai sunkus. Rusija kalbėjosi su NATO valstybėmis „Šaltojo karo“ dvasia, ypatingai akcentavo savo griežtą „ne“ dėl NATO plėtros į Baltijos valstybes. Čekijos prezidentas Vaclavas Havelas savo kalboje Bratislavoje 2001 metų gegužės 11 dieną tiksliai nurodė tokios Rusijos elgsenos priežastis: „Visų pirma tai inertinis mąstymas, einantis dar iš sovietinio laikmečio, kai totalitarinis režimas ir jo žiniasklaida dešimtmečiais prieš NATO kaip didžiausią ir aršiausią SSSR priešą. Iš dalies tai buvo teisybė: NATO, nors ir neturėjo agresyvių ketinimų ir netgi nenorėdavo padėti toms sovietų užimtom Europos šalims, į kurias sovietai rengdavo karines invazijas, niekada neslėpė, kad yra sukurta sulaukyti komunizmą ir kad Sovietų Sąjunga buvo jos strateginis priešininkas. Šiandien situacija visiškai pasikeitusi, SSSR ir Varšuvos pakto nebėra, NATO dabar turi kitus tikslus ir nori bendradarbiauti su Rusija, tačiau ši, atrodo, nenori to suprasti ar pastebėti. Viliuosi, kad laikas pakeis tokį požiūrį, ypatingai jeigu naujosios Rusijos valdančiosios jėgos pasirinktų realybę vietoj populizmo“⁵. Antroji priežastis, pasak Havelo, kur kas rimtesnė už pirmąją, ir tai yra Rusijos identišumo problema. „Man atrodo, kad Rusija – nepaisant didelės pažangos demokratijos ir rinkos ekonomikos srityse – vis dar susiduria su problema, kurią ji sprendžia vos ne per visą savo gyvavimo istoriją, t.y. kur ji prasideda ir kur ji baigiasi; kur ji dominuoja, o kur ne <...>. Pasitikėjimo savo dabartimi (angl. entity), savo vientisumu, paremtu savo identiteto ir tuo pačiu savo ribų žinojimu, trūkumas atrodo pakeičiamas imperialistine retorika su nacionalistiniais proveržiais. Tai gerai pažįstama ir iš pono Žirinovskio pasisakymų, ir daug plačiau paplitę Rusijoje gal kiek kultūringesne forma. Mano manymu, absurdiška, kad tokia didelė ir galinga valstybė būtų susirūpinusi dėl trijų mažų demokratiškos valstybių įsijungimo į regioninį Aljansą (NATO–G.Č.) planų arba jaustų poreikį apjuosti save kažkokia sanitarine uždanga šiandien, kai tarpkontinentinės balistinės raketos gali sunaikinti Maskvą iš Nevados ar Niujorką iš Uralo per keletą minučių“⁶.

⁵ Address by Vaclav Havel, President of Czech Republic at the Conference „Europe’s New Democracies: Leadership and Responsibility“, Bratislava, 11th of May, 2001.

⁶ Ten pat.

Šiandien Praha – jau istorija. Antrasis plėtros etapas įvyko. Prisimenant, kad aukščiau cituotą kalbą V. Havelas pasakė tik prieš pusantrų metų, galima konstatuoti, kad Rusijos pozicija per labai trumpą laikotarpį pasikeitė nuo atviro priešiško iki palyginti ramaus susitaikymo su NATO plėtra. Pamėginsiu apžvelgti, kokios gali būti priežastys.

Pirmiausia tai tvirta ir nuosekli JAV ir kitų NATO valstybių–narių parama NATO „atvirų durų“ politikai. NATO viršūnių susitikime, kuris vyko 1999 metų balandžio 23–24 dienomis Vašingtone ir užbaigė pirmąjį NATO plėtros etapą, NATO valstybės taip vadinamoje Vašingtono deklaracijoje patvirtino savo pasiryžimą tęsti „atvirų durų politiką“, t.y. priimti tas naujas Europos demokratijas, kurios ne tik nori, bet ir atitinka narystės NATO reikalavimus. Taip, būta visokių nuogąstavimų, kad ilgai stovėsime prie tų atvirų NATO durų, kol slogą gausim nuo skersvėjų... Ačiū Dievui, taip neatsitiko. NATO valstybės pademonstravo „atvirų durų“ politikos patikimumą, ištikimybę laisvos ir vieningos Europos idėjai. Tokia NATO pozicija leido Rusijos politikams greičiau suvokti, kad jų griežto „ne“ NATO plėtrai politika rezultatų neduos, kad plėtra vis tiek įvyks. Ypatingai griežtas Rusijos tonas dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos narystės Aljanse neretai turėdavo priešingą, nei tikėjosi Rusija, efektą. Jis sustiprindavo mūsų argumentus, kad Baltijos valstybės negali likti „pilkojoje zonoje“, nes anksčiau ar vėliau tokia „pilkoji zona“ taptų įtampos Europoje židiniu.

Antra, Rusijos pozicijos keitimo priežastis susijusi su pirmąja. Rusijos diplomatai suprato, kad aklaai priešindamiesi NATO plėtrai, nieko nelaimės. Todėl griežta antinatinė retorika buvo sušvelninta (visai jos niekada nebuvo atsisakyta) ir buvo pradėta kalbėti, kaip Rusijai plėtori ir labiau bendradarbiauti su NATO. Dar 2001 metų kovą, Lietuvos prezidento oficialaus vizito Maskvoje metu V. Putinas susitikime su V. Adamkumi paminėjo, kad Lietuvos narystė Aljanse – pačios Lietuvos reikalas. Tų pačių metų rugsėjo 3 dieną, vizito Suomijoje metu V. Putinas, atsakydamas spaudos konferencijoje į klausimą apie Rusijos požiūrį į Baltijos valstybių narystę NATO, atsakė, „kad pačių Baltijos valstybių reikalas yra priimti sprendimus dėl savo gynybos politikos, ir Rusija neketina kelti dėl to isterijos“⁷. Tai rodo, kad Rusijos priešiško NATO plėtrai silpnėjimo tendencija prasidėjo jau gerokai anksčiau, nei įvyko 2001 metų rugsėjo 11-osios teroro aktai JAV, kurie tapo galingu stimulu, pasukusiu Rusijos – NATO bendradarbiavimo plėtojimo planus iš teorinio į praktinį lygmenį.

Atskirai reiktų paminėti, kad Rusijos pozicijos raidą įveikė ir vidiniai demokratizacijos procesai pačioje Rusijoje. „Minkštesnis“ tonas dėl NATO plėtros leido V. Putinui iškovoti tvirtesnę vietą (ir balsą) Rusijai Vakaruose, o namuose sutaikyti visuomenės nuomonę su sprendimais, kurių Rusija pakeisti negali, t.y. NATO plėtra.

Vakarų–Rusijos bendradarbiavimo kūdikiu tapo NATO–Rusijos tarybos (NRT) įkūrimas 2002 metų gegužės 28 dieną. Pareiškimas apie NRT įkūrimą prasideda taip: „Šiandien mes pradame naują NATO–Rusijos bendradarbiavimo erą“⁸. Romos deklaracijoje „NATO–Rusijos santykiai: nauja kokybė“⁹ sakoma, kad Taryba dirbs susitarimo principu, t.y. ne pagal formulę „19+1“, bet „20“. Tai yra aiškus

⁷ Reuters, John Acher, 2001-09-03.

⁸ NATO Statements, Rome Summit, 2002-05-28.

⁹ Ten pat .

bandymas išsklaidyti pasenusią „bloką“ atmosferą, kuri vyravo ankstesnėje NATO–Rusijos nuolatinėje taryboje. Šiandien NRT posėdžiuose Rusijos ambasadorius sėdi ne priešais NATO valstybių ambasadorius, bet pagal anglišką abėcėlę – tarp Ispanijos ir Portugalijos. NRT veiklos sričių yra daug: kova prieš terorizmą, krizių valdymas, masinio naikinimo ginklų platinimas, ginkluotės kontrolės ir pasitikėjimo priemonės, „raketinės gynybos teatras“ (angl. theatre missile defence), paieška ir gelbėjimo operacijos jūroje ir t.t. Lietuvos URM savo pareiškimе sveikino NRT įkūrimą, nes tai tikrai atitinka mūsų valstybės užsienio politikos tikslus – būnant Vakarų dalimi, vystyti geros kaimynystės santykius su mūsų kaimynais Rytuose. Lietuva tikisi, kad NRT darbas duos apčiuopiamų rezultatų. Lietuva, tapusi pilnateise NATO nare, įneš savo indėlį į NRT darbą, išnaudos sukauptą ilgametę patirtį bei idėjas.

Taigi galima teigti, kad Rusija, nors ir neturėdama tiesioginės įtakos NATO plėtros sprendimams, suvaidino nemažą vaidmenį, veikė plėtros politinę atmosferą ir net greitį. Ateitis parodys, ką iš tikrųjų galvojo Maskva, sušvelnindama NATO planų plėstis į Rytus kritiką ir pradėdama įgyvendinti labiau povakarietišką politiką. Ar NATO–Rusijos taryba sugriaus, o gal pakeis efektyviausią ir galingiausią Vakarų pasaulio gynybinę organizaciją (NATO), ar Rusija pasijaus lygiaverte Vakarų partnere, o gal NRT stimuliuos, skatins ir įtvirtins Rusijoje vakarietišką vertybių sampratą bei tarpvalstybinį bendradarbiavimą.

Lietuvos saugumo ir pasitikėjimo skatinimo politika ir Rusija

Lietuvos saugumo politiką, kuri su Rusija buvo vykdoma nuo nepriklausomybės atstatymo, galima nesikuklinant apibūdinti kaip reikšmingą ir pozityvų veiksnį, kuris padėjo sukurti Lietuvą, kaip būsimą rimtą ir solidžią būsimą NATO partnerę. Lietuvos saugumo politika visada buvo aiški, skaidri, mandagi, ryžtinga ir nuosekli. Nuo pat 1994 metų, kai tuometinis Lietuvos prezidentas A. Brazauskas nusiuntė laišką NATO generaliniam sekretoriui Manfredui Woernerui su prašymu priimti Lietuvą į Šiaurės Aljanso gretas, reikėjo kantriai įrodinėti ir daug dirbti, kol įrodėme, kad Lietuvos narystė NATO nekelia grėsmės Rusijai, kad NATO, taip pat ir Europos Sąjunga, užtikrina mūsų visavertį ir lygiateisį dalyvavimą euroatlantiniuose ir Europos procesuose. Ta proga dažnai prisimenu viename britų dienraščių išsakytą nuomonę, kad Baltijos valstybės negali kelti grėsmės Rusijai, net jeigu to ir norėtų... Euroatlantinės integracijos kelyje būta daug įvairiausių tariamų baubų ir baimių ne tik Rusijoje, bet ir Vakarų pasaulyje, pakanka nerimo ir dabar, todėl saugumo ir pasitikėjimo skatinimas Europoje ir Baltijos jūros regione visada buvo ir toliau liks vienu iš Lietuvos užsienio politikos prioritetų.

Norėdami saugiai ir stabiliai gyventi, turime aktyviai dalyvauti daugiašalėse struktūrose, kurios stiprina atvirumą, tarpusavio pasitikėjimą karinėse srityse ir yra nuspėjamos. Viena iš tokių struktūrų yra ESBO (Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija), kuria per keletą dešimtmečių pasitikima, ji yra saugi ir kurios darbe Lietuva aktyviai dalyvauja. Reikia paminėti ir taip vadinamą Vienos dokumentą dėl pasitikėjimo ir saugumą stiprinančių priemonių, kuris paskutinį kartą buvo papildytas 1999 metais. Vienos dokumentas atnaujino ir pagerino pasitikėjimą, numatė privalomą informacijos pasikeitimą karinėje sferoje, gynybos planavime, karinių pratybų ir operacijų metu, o taip pat regioninių iniciatyvų galimybę. Nuosekliai vykdydamos priiimtus pagal šį dokumentą įsipareigojimus, Lietuvos institucijos

kitoms ESBO dalyvaujančioms valstybėms kasmet reguliariai pateikia reikalaujamą informaciją, o taip pat tikrina karinius dalinius bei regiono inspekcijas.

Atvirosios oro erdvės sutartis (angl. Treaty on Open Skies) taip pat užtikrina Lietuvos saugumą ir skatina pasitikėjimą. Ši sutartis reglamentuoja prisijungusių valstybių orlaivių skrydžių virš kitų sutartyje dalyvaujančių valstybių teritorijų stebėjimo tvarką. Sutartis buvo pasirašyta dar 1992 metais, tačiau įsigaliojo tik 2002 metų sausio 1 dieną, kai Rusija ir Baltarusija deponavo ratifikacinius raštus. 2002 metų gegužės mėnesį Lietuva padavė oficialią paraišką narystei šioje sutartyje, ir 2002 metų liepos 22 dieną Atvirosios oro erdvės konsultavimo komisija jai pritarė. Po ratifikavimo Lietuvos Seime sutartis Lietuvai įsigalios po 60 dienų, kai bus deponuoti ratifikaciniai raštai. Nėra jokių abejonių, kad Lietuvos dalyvavimas šioje sutartyje dar labiau didins atvirumą, tarpusavio pasitikėjimą su kaimyninėmis valstybėmis karinėje srityje.

Lietuva taip pat tikisi, kad bus įvykdytos Įprastinės ginkluotės Europoje (ĮGE) (angl. CFE Treaty) sutarties adaptacijos susitarimo ratifikavimui būtinos sąlygos, ši sutartis taps atvira ir bus galima prisijungti. Prezidentas V. Adamkus savo kalboje Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje 2002 metų rugsėjo 12 dieną nedviprasmiškai pareiškė, kad Lietuva sieks prisijungti prie ĮGE sutarties.

Be dalyvavimo projektuose, kurie skatino daugiašales iniciatyvas, per pastarąjį dešimtmetį Lietuva aktyviai plėtojo dvišales papildomas pasitikėjimą ir saugumą stiprinančias priemones (angl. CSBMs – confidence and security building measures) su kaimyninėmis valstybėmis. Šios priemonės daugiausia remiasi jau minėto ESBO Vienos dokumento nuostatomis bei Įprastinės ginkluotės Europoje sutartimi. Oficialia pasitikėjimą ir saugumą stiprinančia dvišalių priemonių politikos pradžia galima laikyti 1998 metų kovo 26 dienos Lietuvos Respublikos prezidento Valdo Adamkaus pareiškimą. Jame, siekiant dar labiau sustiprinti atvirumą ir tarpusavio pasitikėjimą, buvo pasiūlyta kaimyninėms valstybėms informuoti vienai kitą apie didžiausias metų karines pratybas, apsikeisti papildomomis inspekcijomis ar vizitais, kurių metu tikrintų karinius duomenis. Šio pareiškimo paskatinti, kreipėmės į Rusiją, siūlydami susitarti dėl papildomų patikrinimo vizitų, apsikeisti karine informacija bei iš anksto pranešti apie didžiausias karines pratybas. Po derybų 2001 metų pradžioje pavyko įtvirtinti susitarimą kasmet surengti po vieną papildomą karinių duomenų patikrinimo vizitą, pagal kurį Lietuva įgyja teisę tikrinti Rusijos karinius dalinius Kaliningrado srityje. Taip pat susitarėme kasmet keistis papildoma informacija apie Lietuvoje ir Kaliningrado srityje esančias ginkluotąsias pajėgas, naudojantis Įprastinės ginkluotės Europoje sutarties nuostatomis. 2001 metų kovą vyko oficialus V. Adamkaus vizitas Maskvoje. Lietuvos ir Rusijos prezidentai pasveikino, kad susitarė dėl dvišalių priemonių, kurios stiprina saugumą ir pasitikėjimą, ir pažymėjo, kad Lietuva ir Rusija ketina imtis tolimesnių bendrų veiksmų šioje srityje, taip pat ir užmegzti kontaktus tarp dviejų šalių karinių žinybų.

Malonu pastebėti, kad anksčiau minimi susitarimai su Rusija neliko tik popieriuje, bet yra realizuojami praktiškai. Šių metų liepos mėnesį Lietuva vertino duomenis Kaliningrado srityje, apsikeitė informacija pagal ĮGE sutarties formatą. Tai vyko 2002 metų pradžioje. 2001 metų balandžio mėn. 10 Rusijos kariškių dalyvavo karinės aplinkos saugos kursuose Nemenčinės karių profesinio tobulinimo centre (padedant JAV ir Švedijai). 2001 metų birželį Lietuvos Krašto apsaugos ministerija ir JAV Gynybos departamentas surengė Lietuvoje seminarą–pratybas „Civilis ir karinis planavimas ekstremaliomis situacijomis 2001“ (angl. Civil–military Emergency

Planning 2001). Seminare dalyvavo ir grupė Rusijos atstovų. Nuo 1997 metų Lietuva kviečia karinius stebėtojus iš Rusijos į didžiausias metų karines pratybas savo teritorijoje. Taip pat buvo surengti Gynybos ministerijos ir karinių pajėgų vadovybės vizitai: Rusijos Federacijos Baltijos laivyno vado viceadmirolo V. Valujevo vizitas 2001 metų rugsėjį, Lietuvos Krašto apsaugos ministras L. Linkevičius 2002 metais du kartus susitiko su Rusijos Gynybos ministru S. Ivanovu. 2002 metų rugsėjo mėnesį Klaipėdoje pirmą kartą lankėsi Rusijos Federacijos karo laivai – minų traluotojai „A. Lebedevas“ ir „BT 212“. Kartu viešėjo ir Rusijos Federacijos Baltijos laivyno karinis orkestras. Prieš tai Kaliningrade buvo surengtos „Lietuvių dienos“, kuriose Krašto apsaugos ministerijai atstovavo Motorizuotos pėstininkų brigados „Geležinis vilkas“ karinis orkestras ir krepšinio komanda.

Sąmoningai gana plačiai vardi juos karinius (angl. military to military) renginius, norėdamas pabrėžti jų svarbą. Prisimenu susitikimą su viceadmirolo V. Valujevu, kuris tada, 2001 metų rudenį, pirmą kartą apsilankė Lietuvoje. Dalydamasis gerais išpučiais apie Vilnių, viceadmirolas stebėjosi, kad jie, t.y. grupė uniformuotų Rusijos kariškių, vaikščiojo po miestą, ir (!) niekas jų neužgauliojo, akmenų nemėtė... Taigi, kai vienas kitą geriau pažįsta, tai padeda griauti vis dar gajus senoviškos sovietinės propagandos mitus ir tiesiog melus. Tuomet vizitui skirtą vakarienę viceadmirolas baigė tostu – „NATO draugystei – ne kliūtis“ (rus. NATO družbe – ne pomecha).

Būtina paminėti, kad moderni, šiuolaikiška, greitai į geopolitines situacijas raidos niuansus reaguojanti Lietuvos augumo politika priklausė ir nuo įstatyminės bazės. 2001–2002 metais Lietuvoje parengta ir 2002-05-28 Lietuvos Respublikos Seime patvirtinta Nacionalinio saugumo strategija, 2002 metų pradžioje buvo pakeistas Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymas, kuris sušvelnino anksčiau egzistavusius įstatyminius apribojimus gynybiniam bendradarbiavimui su NVS valstybėmis. Pagal naująją įstatymo formulę į Lietuvą ribotam laikui yra leidžiama atvykti riboto dydžio NVS šalių kariniams vienetams, kurie dalyvauja Partnerystės taikos labui (PTL) ar kitose tarptautinėse pratybose, rengiamose bendradarbiaujant su NATO arba Europos Sąjungos valstybėmis. Teisiškai yra įmanomas Lietuvos karių dalyvavimas pagal NATO tarptautinio bendradarbiavimo programas rengiamose pratybose NVS šalyse bei tarptautinėse operacijose jų teritorijose. Nacionalinės saugumo strategijos (NSS) patvirtinimas reiškia naują etapą – perėjimą nuo postsovietinio atstatymo užduočių (ir atitinkamo mąstymo saugumo politikoje) prie kitaip funkcionuojančios Lietuvos – kaip modernios ir brandžios demokratijos, kurioje veikia laisvos rinkos ekonomika ir kuri nuosekliai integruojasi į vakarietišku vertybinių orientacijų valstybių bendrijas – NATO ir ES. NSS konstatuoja tiesioginės karinės grėsmės iš užsienio Lietuvai nebuvimą, todėl Lietuva nė vienos užsienio valstybės nelaiko priešė. Nacionalinėje saugumo strategijoje tarptautinis saugumas traktuojamas kaip nedalomas, todėl taikos ir stabilumo užtikrinimas kituose regionuose suprantamas kaip saugios Lietuvos ateities kūrimo sudedamoji dalis. Daug dėmesio NSS skiriama „naujosioms grėsmėms“: tarptautinui terorizmui, masinio naikinimo ginklų platinimui, nelegaliai migracijai, kontrabandai, prekybai narkotikais, korupcijai ir t.t. Visiškai aišku, kad, Lietuvai tapus NATO nare, pasikeis tiek prioritetinių saugumo politikos užduočių sudėtis, tiek jų įgyvendinimo įrankių arsenalas. Atitinkamai ir NSS turės būti peržiūrėta ir pritaikyta naujam laikotarpiui.

Taigi Lietuvos saugumo politikoje aiškiai atsispindi greiti Lietuvos kaip valstybės „brendimo“ požymiai, nuolatinės pastangos praktiškai realizuoti gerų santykių su kaimynais, ypač su Rusija, principą. Paminėti aspektai veikia tai, kad esame labiau pastebimi ir vertinami tarptautinėje bendrijoje. Ne kartą teko girdėti gerų atsiliepimų apie Lietuvos politiką kaimyninių valstybių atžvilgiu, o dvišalės pasitikėjimą ir saugumą stiprinančios priemonės su Rusija (ir Baltarusija) yra pristatomos kaip atvirumo karinėje srityje pavyzdys, įnešantis savo indėlį į Europos saugumą.

Be abejo, problemų santykiuose su Rusija yra. Mes, Rusijos kaimynai, galime padaryti tik dalį darbo. Saugumo politika, kaip ir bet kuri kita, negali būti vienos krypties. Reikalingos abi pusės. Tikimės, kad pagaliau pajudės tokie esminiai „užšaldyti“ sienų sutarties ratifikavimo klausimai, readmisijos sutarties pasirašymas ir t. t.

Lietuvos „namų darbai“ ir NATO

Nors ir trumpai, tačiau norėtusi atskirai paminėti Lietuvos Narystės veiksmų planus (NVP), jų sėkmingą įgyvendinimą integruojantis į NATO. Aljanso plėtros sprendimas yra politinis aktas, tačiau galima tvirtai teigti, kad be Lietuvos pastangų įgyvendinti NVP šansai gauti pakvietimą Prahoje būtų buvę minimalūs. Suprasdama NVP politinę ir praktinę svarbą Lietuva labai aktyviai dalyvavo šiame procese nuo pat jo pradžios.

Pirmajame NATO plėtros etape, priimant Lenkiją, Čekiją bei Vengriją, jokių narystės veiksmų planų nebuvo. Tačiau gyvenimas parodė, kad kandidatėms nepakako laiko pasirengti narystei, ir Aljansas susidūrė su gana dideliais praktiniais sunkumais, politiška ir kariniu požiūriu integruodamas naujas nares, pakviestas 1997 metais ir priimtas 1999 metais. Todėl NATO savo viršūnių susitikime Vašingtone 1999 metais pasiūlė šalims kandidatėms pasirengimo narystei programą – Narystės veiksmų planą (angl. membership action plan, MAP). NVP proceso esmė yra tai, kad narystės siekiančios šalys, pasikonsultuodamos su NATO, nustato tikslus ir reikalavimus, kuriuos turi įgyvendinti, kad jų priėmimas nesušalintų Aljanso, nesumažintų jo efektyvumo. Tokie tikslai remiasi 1995 metų NATO plėtros studijoje išdėstytais principais ir fiksuojami kasmetinėse nacionalinėse pasirengimo narystei programose. NATO pareigūnai ir Aljanso nariai nuolat stebi, kaip šie tikslai įgyvendinami, ir reguliariai teikia kandidatams savo įvertinimus bei patarimus. NVP struktūra buvo specialiai sukurta taip, kad apimtų visą pasirengimo narystei kriterijų spektrą. NVP yra penkios sudedamosios dalys: politinė–ekonominė, gynybinė, resursų, teisinė ir saugumo.

Politinė–ekonominė NVP dalies tikslas – užtikrinti demokratinių reformų tąsą ir jų negrįžtamumą, įrodyti, kad šalis kandidatė tikrai įgyvendino savo visuomenėje laisvės ir demokratijos principus (demokratiniai rinkimai, įstatymų viršenybė, žmogaus teisių ir laisvių laikymasis, civilinė kariuomenės kontrolė, žiniasklaidos laisvė, tautinių mažumų apsauga ir integracija į visuomenę, kova prieš korupciją, terorizmą ir t. t.), kad narystės siekis remiasi realiu politinių jėgų susitarimu ir visuomenės pritarimu, kad kandidatė turi sukūrusi veikiančią rinkos ekonomiką, kuri leis įnešti įnašą į Aljansą, o ne kurti saugumą kitų NATO narių sąskaita. Gynybinė NVP dalies tikslas – taip kaupti šalies karinius pajėgumus, kad šie įgalintų ją efektyviai organizuoti savo šalies gynybą, priimant sąjungininkų paramą, suteikti tokią paramą sąjungininkams (garsusis NATO principas – „visi už vieną, vienas už visus...“) ir prisidėti prie Aljanso vykdomų „ne-5 straipsnio“ misijų: taikos, humanitarinės pa-

galbos bei kitokių misijų. Būtent pagal šį NVP skyrių Lietuva inicijavo ir, remdamasi savo resursais bei NATO narių pagalba, efektyviai įgyvendina savo gynybos reformą, kurios tikslai ir turinys buvo suderinti su Aljansu. Resursų dalies paskirtis – užtikrinti, kad su Aljansu suderinti gynybos plėtros planai būtų paremti pinigais. Teisinės dalies paskirtis, kad Lietuvai neliktų teisinių kliūčių prisijungti prie Vašingtono sutarties ir vykdyti šios sutarties įsipareigojimus. Saugumo dalies svarbiausias uždavinys – užtikrinti, kad tapusi NATO nare, Lietuva patikimai saugotų didelius slaptos informacijos srautus, kitaip sakant, kad patikimai saugotų Aljanso jai patikimas paslaptis. Lietuva jau įvedė patikrinimo procedūras, kurios tikrina su išlaptinta informacija dirbančius asmenis, ėmėsi Aljanso standartų, kurie atitinka fizinės informacijos apsaugos priemones, įvedė NATO taikomas informacijos, perduodamos laidiniu, radijo ir elektroniniu būdu, apsaugos procedūras ir priemones.

Jau iš trumpo dalių apibūdinimo matyti, kokia milžinišką politinę reikšmę Lietuvai ir jos įvaizdžiui būsimų NATO partnerių akyse turėjo sėkmingas iš pirmo žvilgsnio labai „techninio pobūdžio“ NVP (kartu su ES *aquis* priėmimo procesais) įgyvendinimas. NVP procesas leido mums sutaupyti laiko, „neišradinėti dviračio“. NVP skatino karines ir kitas reformas Lietuvoje. Todėl jis buvo naudingas ir mums (net ir jeigu nebūtume gavę pakvietimo Prahėje) ir NATO. Driščiau teigti, kad sėkmingas NVP vykdymas Lietuvoje ir kitose Baltijos valstybėse paskatino NATO narių politinę valią Aljanso plėtrai į Baltijos valstybes ir užtikrino Lietuvai pakvietimą narystei Prahėje.

Po Prahos: kas toliau?

Po Prahos viršūnių susitikimo kyla natūralus klausimas, o kas toliau? Bandant atsakyti, reikėtų kalbėti apie artimesnius ir tolimesnius ateities uždavinius, t.y. apie laikotarpį po pakvietimo Prahėje iki Lietuvos „tikrosios“ narystės NATO 2004 metais ir vėlesnį, prasidėjus pilnateisei narystei.

Dabar po Prahos negalima atsipalaiduoti, užmigti ant laurų. Pakvietimas dar nereiškia narystės. Teisūs tie politikai ir diplomatai, kurie teigia, kad darbas tik prasideda. Todėl savaiame aišku, kad Lietuvos saugumo politikos darbotvarkėje dominuos užduotys, susijusios su strateginio NATO narystės tikslo įgyvendinimo užbaigimu. Pirmiausia tai dėmesys ratifikacijos procesams NATO valstybėse bei pas mus, tolesnis bendradarbiavimas V–10 grupėje, tolesnis Narystės veiksmų plano įgyvendinimas. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas įgyvendinti Lietuvos gynybos reformą, išlaikyti finansinius įsipareigojimus. Lietuva kaip ir anksčiau aktyviai dalyvaus tarptautinėse karinėse operacijose, bendrose trijų Baltijos valstybių projektuose, kartu su Danijos, Lenkijos pajėgomis ir t.t. Būtina toliau skatinti pasitikėjimą, kontroliuoti ginklus (ESBO Vienos dokumentas, dvišalės saugumą ir pasitikėjimą skatinančios priemonės su Rusija ir Baltarusija, masinio ginklo neplatavimo konvencijos, kiti bendradarbiavimo susitarimai). Yra daug ir „techninio“ pobūdžio svarbių uždavinių, kaip, pavyzdžiui, Lietuvos misijos prie NATO Briuselyje plėtra, atitinkamų struktūrų Vilniuje – URM ir KAM – pertvarka, žmogiškųjų resursų, kvalifikacijos kėlimo ir kiti klausimai.

2004 metais Lietuva taps pilnateise NATO ir Europos Sąjungos nare. Tai iš esmės pakeis Lietuvos saugumo politiką. Du iš trijų pagrindinių Lietuvos užsienio

politikos tikslų (narystė NATO, narystė ES ir geri santykiai su kaimynais) bus įgyvendinti. Ar, užbaigę tokius esminius Lietuvos valstybės egzistencijai strateginius projektus, nepradėsime blaškytis, ar pritapsime politiškai, psichologiškai ir instituciaiškai? Aišku, kad daugelį iki šiol buvusių saugumo politikos nuostatų ir darbo metodų turėsime peržiūrėti ir patikslinti. Tikėtina, kad tokia peržiūra vyks, kai tobulinsime naują Nacionalinio saugumo strategiją ir galbūt tolesnę Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą. Nesiblaškyti padės aiškus esminių Lietuvai dalykų suvokimas. Net ir įstojus į NATO ir ES, reikės dar labai daug stengtis ir vyti Vakarų pasaulio valstybes, o vėliau išlaikyti Lietuvą Vakarų valstybių bendrijoje kaip lygiaiteisę narę. Todėl manyčiau, kad Lietuvos užsienio politikoje reikės naujų projektų ir idėjų, kurie leistų kokybiškai sustiprinti ir išplėsti Lietuvos bendradarbiavimą su „naująja šeima“, t.y. NATO bei ES šalimis (su Vakarais!). Tai gali tapti sunkiu išbandymu, nes šis darbas ne toks išoriškai pastebimas, revoliucinis ir skambus kaip Europos suvienijimo šūkiai. Jis reikalauja kur kas daugiau ilgai ir sunkiai ugdomų administracinių gebėjimų (sumanumo) ir yra ne taip matomas laikraščių puslapiuose. Kitaip sakant, reikės išmokti gyventi pagal vakarietiško gyvenimo rutiną gerąja prasme. Lietuvos veikla įvairiuose tarptautiniuose forumuose (V-10; NB8 saugumo politikos matmuo; 5+3+1, JAV-Baltijos valstybių chartija ir kt.) neišvengiamai turės būti peržiūrėta per narystės NATO ir ES „akinius“. Narystė šiose organizacijose suteiks papildomų galimybių Lietuvos ekonomikai, energetikai ir ekologijai.

Nesiblašyksime, jeigu ir toliau laikysimės nuomonės, kad stabilumo Europoje pagrindas yra tvirtas transatlantinis ryšys. Transatlantinis ryšys yra ir NATO kaip gynybinio Aljanso ateities užtikrinimas. Todėl, kartu su visais Vakarų bendruomenės nariais, reikės šį ryšį puoselėti, prižiūrėti, kad jo nenumarintų naujos, po saugumo idėjomis paslėptos vietinės ambicijos, taip puikiai pažįstamos iš istorijos vadovėlių...

***

Mano Lietuvos vietos Europoje viziją galima būtų apibūdinti kaip „Aukšinę Europos provinciją“, kur nėra transporto (ir politinių taip pat) „kamščiu“, žmonės gyvena turtingai, ramiai ir saugiai, o žurnalistai ilgai ir kantriai ieško ir ne visada suranda naujienų kriminalinių žinių ar politinių skandalų laidoms...

2002 m. gruodis